

LIBRIS

We know
books

PAGINI ALESE GEORGE BANU VOLUMUL 3: MĂRTURII

GEORGE BANU este profesor emerit de studii teatrale la Sorbonne Nouvelle – Paris. Conduce colecția *Le Temps du théâtre* la Editura Actes Sud. A scris numeroase volume de referință consacrate scenei contemporane și principalelor sale personalități, lucrări traduse în numeroase limbi, dintre care menționăm: *Livada de vișini, teatrul nostru, Reformele teatrului în secolul reînnoirii, Shakespeare – lumea-i un teatru, Nocturne, Scena modernă. Mitologii și miniaturi*, apărute la Editura Nemira. A primit de trei ori Premiul pentru cea mai bună carte de teatru în Franța, a obținut Premiul de excelență UNITER și Premiul Prometeu 2007. Este președinte de onoare al Asociației Internaționale a Criticilor de Teatru și *doctor honoris causa* al mai multor universități europene. Este membru de onoare al Academiei Române. A obținut în 2014 Marele Premiu al Academiei Franceze.

NEMIRA

Cuprins

Prefață. <i>L'entre-deux</i> sau seducția incertitudinii	5
Uitarea.....	17
Odihna	69
Ultimul sfert de secol teatral. O panoramă subiectivă	127
Parisul personal. Autobiografie urbană.....	353
Parisul personal. Casa cu daruri	449
Monologurile neîmplinirii	547
Postfață.....	649

Brusc, n-am mai simțit nevoia să acumulez și am început să tânjesc după uitare. A uita – nu aveam nicio îndoială – era, prin urmare, decizia mea. Lucrul acesta nu mă înspăimânta, iar uitarea nu-mi apărea, deocamdată, ca un naufragiu, ci mai degrabă ca un început de înțelepciune. Uită ca să te salvezi!

Uitarea implică un abandon și o lașitate. La ce îmi folosește tot ce mă înconjoară? De ce să nu mă descotorosesc de toate astea? Dar a uita ființele e, oare, totuna cu a uita lucrurile?

Prietenii uitate nu sunt neapărat niște prietenii defuncte. Întoarcerea rămâne, totuși, posibilă.

Oglinda uită tot.

Memoria te face să te simți în siguranță, uitarea, însă, nu.

Memoria înseamnă ordine, uitarea se înrudește întotdeauna cu dezordinea. Ea surpă toate edificiile înălțate.

Memoria este o sugativă, uitarea o radieră.

Un prieten, dispărut în Venezuela, îmi mărturisește, înainte de a părăsi apartamentul în care îl găzduisem: „Nu sunt în stare să privesc decât înainte, ceea ce las în urmă uit. N-am încotro, trebuie să accept lucrul ăsta“. De atunci, nicio veste. Știa el că așa avea să se întâmple. Mă prevenise, doar. Uitarea ne îngăduie să avansăm – prin însăși absența pe care o implică – răspunsuri subtile, nedureroase, la marea întrebare: cum să existăm fără să ne supunem. Omul memoriei riscă să fie un om supus, omul uitării, în felul său, va fi întotdeauna un om liber.

Doliul, pietrele funerare, negrul veșmintelor – cârje împotriva uitării! La fel ca însemnările, caietele, fișele. De pretutindeni, amenință uitarea, dar lupta pentru memorie este și ea tenace, de parcă totul ar prevesti înfrângerea ei sigură, definitivă. În genunea uitării, nu mai există niciun punct de sprijin, nicio salvare.

„De ce ați făcut un spectacol despre memorie?“ este întrebat un regizor. „Am uitat“, răspunde el. Cu acest schimb de replici începe spectacolul *Mnémonic* de la Théâtre de Complicité: uitarea și memoria sunt legate. Una apără, cealaltă rezistă, una caută refugiul, cealaltă e într-o permanentă ofensivă. Câtă vreme forțele care se înfruntă rămân pe poziții, echilibrul e salvat. Inepuizabilă partidă de șah.

Timpul aduce cu sine uitarea, dar cicatricea rămâne și, pe neașteptate, rana se poate deschide din nou. Mai cu seamă dacă e întotdeauna aceeași.

Există urme de neșters, împotriva cărora nicio soluție nu e eficientă. Sângele de pe mâinile lui Lady Macbeth... crima devine astfel de neuitat.

O foarte frumoasă piesă cubaneză: în urma unui accident, fiul își pierde memoria, dar, totuși, mai speră că va găsi drumul de întoarcere acasă. Mama, care s-a săturat să îl tot aștepte, pleacă în căutarea lui. Pe drum, fiul care a uitat totul și mama care își amintește tot se încrucișează, fără să se întâlnească. Oare cei doi nu întruchipează, împreună, ființa unică în care uitarea și memoria, complementare, coexistă?

Sindrom de idioțenie: bibliotecara care nu vrea să rețină cota unei cărți, „ca să nu-și încarce mintea“. În felul acesta, nici măcar nu mai e nevoie să uiți. Măsură de siguranță.

Când, din motive necunoscute, Kant îl dă afară pe fidelul său slujitor Lampe, un soi de octogenar la fel de credincios ca Firs din *Livada de vișini*, el își propune, în notele sale, să uite numele celui care l-a însoțit de-a lungul unei vieți. Uitarea capătă aici sensul unei sancțiuni, dar însuși acest îndemn atestă dificultatea satisfacerii unei asemenea voințe. „Amintește-ți să uiți!“ – sfat paradoxal, pe care bătrânul filozof și-l dă lui însuși. În fața uitării, voința este, însă, neputincioasă.

Uitarea este refractară la efort, memoria, însă, nu.

A uita înseamnă, chiar dacă pe căi numai de tine știute, și a te revolta. A sacrifica prestigiul trecutului și a zgudui tezaurul

memoriei. Insurecție a celui slab, care nu se poate deprinde cu moștenirea care îl împovărează.

Uitarea este o revoltă în absență.

Întrebare: spune-mi ce ai uitat ca să îți spun ce n-ai iubit! Dar cum să pui în cuvinte uitarea? De uitări nu-și mai amintește decât partenerul. Fără el, nu mai există niciun reper.

„Memoria mea este cel mai bun critic“, spunea adesea un reputat critic. Uitarea triază, angajându-se într-o activitate utilă de salubritate: ea dă la o parte eșecurile, înfrângerile, înlătură ceea ce e de prisos. Și toate acestea, gratis și fără ca cineva să o poftască sau să i-o ceară.

„Cultura este ceea ce rămâne în om după ce a uitat totul“, spune lumea. Uitarea este o încercare. Cu reușite și nereușite.

În *Trei surori*, Irina, debusolată, alungată din paradisul său, Moscova, se simte cuprinsă de panică atunci când constată că uită: „Nu-mi mai amintesc cum se spune la fereastră, în italiană“. Viața de zi cu zi, în orașul de provincie, i-a secătuit memoria: inutilă, aceasta se prăbușește. Pe fondul unei deznădejdi generalizate, uitarea este simptomul unei înfrângeri.

Iubesc uitarea, deoarece nu uit... Cu măsură.

Agasat de mania lui Valéry de a-și întrerupe la tot pasul plimbarea ca să-și scoată carnetul de note, Einstein îl întreabă:

„- Dar ce naiba tot scrieți acolo?

- De fiecare dată când am o idee, o notez.

- Eu, când am una n-o mai uit niciodată“, conchide, râzând, Einstein.

Mai bine să uiți amănuntele, ca să salvezi esențialul. Dacă așa ceva există, ar putea răspunde celălalt.

Pagina albă, figură dublă: începutul unui text ce urmează a fi scris sau reziduu al unei uitări devastatoare.

„Fericiți cei uituci!“ exclamă Nietzsche, din adâncul nopții sale. Se referea, oare, la el însuși?

„Să-l uităm pe Shakespeare, spre a-l putea regăsi cu adevărat“, spunea Peter Brook. Uitarea înlătură aluviunile depuse peste operă; epurată de vechile ei întrebuintări, aceasta se dezvăluie în toată puritatea sa virginală. A uita interpretările și lecturile anterioare, condiție indispensabilă în orice abordare a clasicilor. Convingere dragă lui Brook, dar contrară celei a lui Stein, pe vremuri adept fanatic al memoriei.

Actorul nu poate să-și uite textul, dar, ca să ajungă la esența acestuia, el trebuie să se uite pe sine. Aceasta este sfâșierea lui.

Stanislavski îl replămădește pe actorul modern, reactivându-i memoria afectivă. Actorul care a uitat de ea nu va mai putea niciodată exprima decât stereotipurile unor pasiuni, cu limbajul de lemn al gesturilor lor excesive sau al strigătelor lor mincinoase.

Într-un fel, a uita înseamnă a pleca. Fără destinație și fără niciun motiv explicit. Călător fără bagaje. Și fără repere.

Când nu vine prea târziu, uitarea este șansa de a renaște. Plecând în India, Grotowski a uitat tot... dar, spre sfârșit, memoria l-a ajuns din urmă și amintirile teatrului s-au întors.

Strategia uitării este mediocră, în timp ce tragedia uitării este dureroasă. În asta constă diferența dintre disimularea controlată și dispariția impusă.

Uitarea, în aceeași măsură ca memoria, este o confruntare cu timpul.

- Să nu mă uiți, îi spun unei prietene.

- Nu, dar nu știi încă pentru câtă vreme. Uitarea este lipsită de perspectivă.

Cioran a făcut din limba franceză o fortăreață pe care, la sfârșitul vieții, uitarea a spulberat-o. Memoria l-a părăsit și totul s-a prăbușit. El presimțea însă această pierdere, convins fiind că limba maternă „răsare din nou ca și buruienile“, cum mi-a mărturisit el odată. Se cuvine, însă, să omagiem lupta, în ciuda acestui ultim „naufragiu natal“.

Memoria o construim, uitarea o îndurăm.

Nu putem hotărî în privința uitării. Și ea este „un copil nomad“, cum ar spune Carmen, sălbatic și care nu se lasă domesticit. Te ia pe nepregătite, nu ai cum să o deprinzi. În vreme ce a existat

o artă a memoriei bine pusă la punct, uitarea n-a dat naștere decât la strategii minore, a căror eficacitate a fost arareori confirmată. Oare nu se spune că în Antichitate oamenii erau sfătuiți să mângălească pe un pergament lucrurile de care voiau să scape și să îl arunce apoi într-un coș imaginar, pe care mintea trebuia să îl golească? Marelui mnemonist rus chinuit de incapacitatea sa de a uita, și care i-a inspirat lui Peter Brook spectacolul *Sunt un fenomen*, i s-a sugerat să folosească același procedeu. Adică distrugerea fizică a ceea ce ai hotărât să sortești neantului! Practici derizorii care, în comparație cu vastele tratate ale memoriei, confirmă cât de mult se sustrage uitarea oricărei abordări metodice. Uitarea programată eșuează.

„Nu uita să-mi amintești de asta, căci altfel risc să uit. De fapt, acum chiar îmi place să uit“, îmi spune Peter Stein. Împăcare cu sine, întemeiată pe convingerea că de acum înainte uitarea devine o șansă. Ea te dezangajează și te despovărează. Când se apropie sfârșitul, e mai bine să fii ușor.

Uitarea apără. De ce? De cine?

Datorită uitării, „veșnicul reînceput“ e mai puțin anevios, căci nu mai resimți atât de intens repetiția și teama pe care, îndeobște, o iscă ea. E întotdeauna mai ușor să retrăiești ceva ce ai uitat. Avantajul amneziei trecătoare. Deoarece cealaltă, cea generalizată, rățăcește, definitiv, ființa rămasă fără repere.

Ordin revoluționar: șterge-ți urmele, fă-te uitat! Lupta, mai ales în *Decizia* de Brecht, cere sacrificiul de sine și îndeamnă la

acceptarea anonimului. Darul este uitarea. Comunismul s-a făcut vinovat și din pricina acestei exigențe extreme a luptei, iar piesa lui Brecht rămâne și azi textul său cel mai problematic. A uita de tine, a dispărea – ordin revoluționar!

În uitare, tot ceea ce ține de rațiune este demn de dispreț. Uitarea datoriilor, uitarea angajamentelor și câte alte uitări – uitări temeinic controlate! Uitări simulate. Ele aparțin acelei logici pe care neîncredătorul Polonius o detecta la Hamlet: „O fi asta nebunie, dar e cu socoteală“. Ea e prefăcută, așa cum e și uitarea căreia îi recunoaștem motivele. Uitare jucată. Uitare strategică.

Voința de a uita și facultatea de a uita nu sunt sinonime, precizează, pe bună dreptate, Harald Weinrich, autorul cărții *Lethe*.

„În clipa în care ia pensula în mână, pictorul trebuie să știe tot și să uite tot“, spunea Matisse. Exigență de două ori dificilă. Cunoașterea enciclopedică este o misiune grea, dar obligația de a uita este o provocare și mai periculoasă încă. Spre a te regăsi pe tine însuși, în acel moment al începutului, trebuie să fii „dezarmat“. Să faci, oarecum, din uitare premisa descoperirii de sine. A uita înseamnă a regăsi copilul din tine, condiție a artei pentru Brâncuși.

A aspira la uitare înseamnă să dorești să atingi virtutea supremă, anonimul. A uita înseamnă a vrea să fii nimeni, pentru ca opera să pară că aparține oricui, operă fără semnătură. Anonimatul, o uitare superioară.

Uitarea interesează în măsura în care o acceptăm, combătând-o totodată. În caz contrar, nu e vorba decât de un abandon.

Freud a pornit o cruciadă împotriva uitării, pe care lumea o credea absolută. El a înțeles că, pentru a regăsi „aurul“ originii, trebuie cernut nisipul uitării. Victoria acesteia nu poate fi niciodată deplină: uitarea nu e sinonimă cu dispariția, ci cu devierea, cu travestirea, cu desfigurarea. Numai lucrurile *neuitate cum se cuvine* ne fac rău. De îndată, însă, ce reușim să le detectăm, se conturează perspectiva liniștii.

Metaforele curente ale uitării: nisipul, pulberea, fumul... toate exprimă același lucru: uitarea este monotonă.

Uitarea, nevoia de uitare, început de melancolie. Dorință de îndepărtare. „Încântătoare vacanță a sinelui“ (Mallarmé). Uitarea îl desprinde pe om de el însuși.

Uneori, te prăbușești în uitare ca într-o prăpastie.

Somnul este o uitare relativă, absolutul acesteia fiind moartea: „Să mori, să dormi“, două grade diferite de uitare. Hamlet știa asta.

În franceză, *uitarea* este un substantiv masculin, în timp ce în română el e de genul feminin. Raportarea la ea să fie, oare, aceeași? Fără îndoială că nu. Aici se arată relația profundă, decantată, dintre limbi.

Plătești datoriile doar atunci când nu le „uiți“... uitare ce anulează contractul, explicit sau implicit, stabilit între doi

parteneri. Datorită acestei rupturi, creditorul devine o „ființă a memoriei”, în vreme ce debitorul apare ca o „ființă a uitării”.

Mitterrand mărturisea: „Îmi plătesc datoriile, dar numai o singură dată”. Apoi, prin intermediul uitării deliberate, te desprinzi de un trecut prea imobil.

Nietzsche vorbește despre „o uitare activă”. Probabil că ea există, dar cum să o identifici și, mai ales, cum să o stăpânești? Poate doar simulând-o, așa cum face Hamlet cu nebunia lui.

Uitarea, victorie râvnită, victorie temută...

Între memorie și uitare, *așteptarea*: e important, însă, să nu îți ce aștepti... Nu există depresie mai profundă decât aceea de a uita ceea ce sperai să se întâmple. A uita motivul așteptării, eșec cu mult mai înspăimântător decât uitarea a ceea ce ai trăit deja. De aceea, în *Așteptându-l pe Godot* mai există încă un dram de speranță. Aici se așteaptă la nesfârșit, dar nimeni nu uită pe cine așteaptă.

Uitarea se aseamănă cu experiența somnambulismului: ai trăit, dar nu îți mai amintești de nimic.

Fantoma se împotrivește uitării. Fantomele din *Richard III...* dar și multe alte fantome, fie că cer răzbunare sau nu. Ele se întorc pentru a consfinți înfrângerea uitării care nu reușește să le alunge.

Blestemăm pentru ca celălalt să nu poată uita.

Letargia este o uitare trecătoare, adesea voită chiar... ca și cum valurile molcome ale uitării ar legăna ființa eliberată, preț

de o clipă, de memoria ei. Personajele *Livezii de vișini*, tolănite pe pajiște, în plină vară, se salvează, o vreme, uitând.

„Doar cel ce uită încet uită în mod durabil”, spuneau grecii. Gând care se regăsește azi în curele de slăbire. În felul său, greutatea trupului este o memorie. Amândouă sunt consecința depunerilor pe care doar dieta respectată cu obstinție sau uitarea pe termen lung reușesc să le diminueze.

La sfârșitul unui dineu, un dramaturg de vreo cincizeci de ani, care nu băuse totuși peste măsură, se încăpățânează să-mi relateze o întâmplare. Aceasta, însă, îi „scapă”, eu nu acord importanță accidentului, dar, în pană de memorie, chipul său se crispează, venele i se umflă, fața i se înroșește. Nefiind încă îndeajuns de uzat ca să accepte uitarea, el se silește din răspuțeri să stăvilească năvala acesteia... De la o anumită vârstă, însă, trebuie să te deprinzi să trăiești cu uitarea.

Uitarea este rușinoasă și, pe măsură ce îmbătrânim, ea apare ca un simptom al iminentei degradări. De aceea, lumea se străduiește să-și camufleze uitările. A te preface că ai memorie e ca și cum ți-ai vopsi părul cărunț.

Ne mândrim cu memoria noastră, niciodată, însă, cu uitarea.

Uitarea, privilegiu de star. Nimeni nu uita de întâlnirile sale mai mult ca Sarah Bernhardt.